

Araştırma Makalesi

DOI: 10.17828/yalovasosbil.1834173

Nisan 2026, Cilt: 16, Sayı: 1, ss.130-152.

Dîvânü Lugâti't-Türk'te Geçen Matematiksel Terimler

Safiye Yılmaz Erten* - Halime Mücella Demirhan Çavuşoğlu**

Öz

Dîvânü Lugâti't-Türk, Kaşgarlı Mahmut'un Araplara Türkçe öğretmek amacıyla sözlük formatında 1072-1074 yıllarında yazdığı bir eserdir. Eser Türk kültürü açısından büyük önem taşımaktadır. Türkçe dilbilgisi ve fonetiğini öğretirken, Türklerin yaşadıkları bölgeler, günlük yaşamdan kesitler, deyimler, atasözleri, şiiirler, bilimsel terimler gibi çeşitli konularda zengin içeriğe sahiptir. Yazıldığı tarihten bu yana geçen 950 yıl boyunca *Dîvânü Lugâti't-Türk* üzerine çok sayıda araştırma yapılmış ve önemine binaen de yapılmaya devam etmektedir. Yapılan çalışmalardan bir kısmı dil bilimsel incelemeler ve eserin önemi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bir kısım çalışmalar ise eserin içeriğine yönelik belli bir konu ya da bilim dalı özelinde analizler içermektedir. Bu çalışmada ise *Dîvânü Lugâti't-Türk* matematiksel olarak ele alınmış, eserde geçen matematiksel terimler tespit edilmiş ve kaleme alındığı dönemdeki matematik bilgisi bağlamında incelenmiştir. Kaşgarlı Mahmut, kendisi matematik alanında eser vermemiş olsa da İslam dünyasında matematiğin altın çağı olarak adlandırılan bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemin önemli bilim adamlarından Birûnî (973-1048) trigonometrik fonksiyonlar ve küresel trigonometriye; Ömer Hayyam (1048-1131) cebir ve geometriye katkılar sağlamış; İbnü'l-Heysen (965-1040) sayılar teorisi alanında değerli çalışmalar yapmıştır. XI. yüzyılda İslam dünyasında özellikle cebir, geometri ve trigonometride kayda değer ilerlemeler gerçekleşmiştir. Matematikteki bu gelişmeler, bilimsel olarak astronomi ve matematiksel coğrafya bilgisine önemli katkı sağlamıştır. Günlük hayatta ise hesap işleri, ölçme, ticaret, mühendislik, astronomi ve takvim gibi alanlarda gelişen matematik kültürünün etkisini görmek mümkündür. Bu çalışma ile dönemin matematik bilgisinin *Dîvânü Lugâti't-Türk*'e yansması ortaya konmaya çalışılmıştır. Tespit edilen 240 matematiksel terim 12 farklı kategoride sınıflandırılmıştır. En fazla Miktar/Ölçüm belirten matematiksel terim olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte dönemin yüksek matematiğine dair terimlere ise rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bilim Tarihi, Matematik, Dîvânü Lugâti't-Türk, Kaşgarlı Mahmut, Matematiksel Terim.*

Atf Bilgisi: Yılmaz Erten, Safiye - Demirhan Çavuşoğlu, Halime Mücella. "Dîvânü Lugâti't-Türk'te Geçen Matematiksel Terimler". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2026), 130-152. DOI: 10.17828/yalovasosbil.1834173

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi: 01.12.2025

Kabul Tarihi: 15.03.2026

Yayın Tarihi: 30.04.2026

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Araştırma ikincil verilere sahip bir çalışma olduğu için etik beyana gerek yoktur. (Safiye YILMAZ ERTEN -Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU). Makale, 28-29 Kasım 2024 tarihlerinde Kırıkkale Üniversitesi'nde düzenlenen *Dîvânü Lugâti't-Türk, Ali Kuşçu, Fuat Sezgin Uluslararası Bilim Tarihi Sempozyumu*'nda, yazarlar tarafından sunulan bildirden hareketle hazırlanmıştır.

Yazar Katkısı

Kavram/Fikir: Safiye YILMAZ ERTEN (katkı oranı %50), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (katkı oranı %50).

* Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), safiye037@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5892-7250

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, mucellademirhan2@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4126-1982

Veri Toplama/İşleme: Safiye YILMAZ ERTEN (katkı oranı %50), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (katkı oranı %50).

Analiz: Safiye YILMAZ ERTEN (katkı oranı %50), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (katkı oranı %50).

Yazım: Safiye YILMAZ ERTEN (katkı oranı %50), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (katkı oranı %50).

Eleştirel İnceleme ve Düzenleme Safiye YILMAZ ERTEN (katkı oranı %50), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (katkı oranı %50).

Yazarlar makalenin yayınlanan versiyonunu okumuş ve kabul etmiştir.

Finansman: Bu çalışma herhangi bir fon desteği almamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemektedir.

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Lisans: CC BY-NC 4.0

Research Article

DOI: 10.17828/yalovasosbil.1834173

April 2026, Volume: 16, Issue:1, pp.130-152.

Mathematical Terms in Dīwān Lughāt al-Turk

Safiye Yılmaz Erten* - Halime Mücella Demirhan Çavuşoğlu**

Abstract

Dīwān Lughāt al-Turk is a dictionary compiled by Mahmud al-Kashgari between 1072 and 1074 to teach Turkish to Arabs. Beyond its linguistic function, it holds significant value in Turkish cultural history. In addition to presenting Turkish grammar and phonetics, the work includes extensive material on the regions inhabited by Turks, elements of daily life, idioms, proverbs, poetry, and scientific terminology. Over the approximately 950 years since its composition, numerous studies have been conducted on *Dīwān Lughāt al-Turk*, focusing both on its linguistic features and its broader cultural and scientific content. This study examines the work from a mathematical perspective by identifying and analyzing the mathematical terms it contains within the context of the period's mathematical knowledge. Although Mahmud al-Kashgari did not produce works in mathematics, he lived during the Islamic world's so-called golden age of mathematics. During this period, scholars such as al-Biruni (973–1048), Omar Khayyam (1048–1131), and Ibn al-Haytham (965–1040) made significant contributions to trigonometry, algebra, geometry, and theoretical mathematics. These developments also influenced fields such as astronomy and mathematical geography, while their effects were visible in everyday practices including measurement, calculation, trade, engineering, and calendrical systems. In this study, a total of 240 mathematical terms were identified and classified into 12 categories. The largest group consists of terms related to quantity and measurement. However, no terminology corresponding to the advanced mathematical theories of the period was identified, indicating that the work primarily reflects practical rather than theoretical mathematical knowledge.

Keywords: *History of Science, Mathematics, Dīwān Lughāt al-Turk, Mahmud al-Kashgari, Mathematical Term.*

Citation Information: Yılmaz Erten, Safiye - Demirhan Çavuşoğlu, Halime Mücella. "Mathematical Terms in *Dīwān Lughāt al-Turk*". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2026), 130-152. DOI: 10.17828/yalovasosbil.1834173

Article Information

Received: 01.12.2025

Accepted: 15.03.2026

Published: 30.04.2026

Ethical Statement: It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study, and that all sources utilized have been properly cited in the references. Since the research is based on secondary data, an ethics statement is not required. (Safiye YILMAZ ERTEN-Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU)

Author Contribution

Concept/Idea: Safiye YILMAZ ERTEN (contribution rate 50%), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (contribution rate 50%)

Data Collection/Processing: Safiye YILMAZ ERTEN (contribution rate 50%), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (contribution rate 50%)

* Ministry of National Education (MNE), safiye037@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5892-7250

** Asst. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Division of History of Science, mucellademirhan2@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4126-1982

Analysis: Safiye Yılmaz Erten (contribution rate 50%), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (contribution rate 50%)

Writing: Safiye YILMAZ ERTEN (contribution rate 50%), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (contribution rate 50%).

Critical Review and Editing: Safiye YILMAZ ERTEN (contribution rate 50%), Halime Mücella DEMİRHAN ÇAVUŞOĞLU (contribution rate 50%).

The authors read and approved the final manuscript.

Funding: This study did not receive any financial support

Conflict of Interest: The authors declare that there is no conflict of interest.

Plagiarism: This article was reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Dîvânü Lügati't-Türk, 1072-1074 yıllarında Kaşgarlı Mahmut tarafından Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış önemli bir eserdir. Bu eser hem bir sözlük hem de Türk kültürüne ait değerli bilgilerin toplandığı bir antoloji niteliğindedir.

Eserin kaleme alındığı XI. yüzyıl, İslam dünyasında bilimsel faaliyetlerin yoğun olduğu ve matematiğin altın çağı olarak adlandırılan bir dönemdir. Dönemde, makalenin ilerleyen kısımlarında anlatılacağı üzere, özellikle cebir, geometri ve trigonometride önemli ilerlemeler sağlanmıştır. İslam topraklarında yaşayan pek çok âlim gerek telif gerek tercüme yolu ile eserler meydana getirerek matematiğin inkişafında önemli bir rol oynamıştır. İlgili zaman diliminde oluşan bilim kültürü İslam medeniyetinin ortak mirası olmakla birlikte bu mirasın teşekkülünde yalnızca Araplar değil, Türkler, Farslar, Süryâniler gibi farklı etnik kökenlere sahip kişiler etkili olmuştur. Çoğunlukla anadili Arapça olmayan fakat İslam çatısı altında ilmî çalışmalar yürüten bu insanlar dönemin bilim dilinin Arapça olması nedeni ile eserlerini Arapça kaleme almıştır. Bu durum, Türkçenin dil yeterliliğini sorgulamayı haklı bir araştırma problemine dönüştürmektedir. Çalışma, XI. yüzyıl itibari ile İslam medeniyetinin matematiksel birikiminin gerektirdiği dil yeterliliğini kelime hazinesi anlamında *Dîvânü Lügati't-Türk* bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Türkçenin dönemin matematiksel bilgisini ifade edip edemeyeceği ya da bu birikimi ne kadar yansıttığı bu çalışmanın araştırma problemidir.

Araştırma problemi doğrultusunda çalışmada, XI. yüzyılda İslam medeniyetindeki matematiksel birikim özetlenmiş ve *Dîvânü Lügati't-Türk'te* geçen ve matematiksel kavramlar ile ilişkilendirilebilecek kelimelerin bir analizi yer almıştır. *Dîvânü Lügati't-Türk* önemine binaen gerek yurt içinde gerek yurt dışında geniş kapsamlı ve çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Sözü edilen nedenle bu çalışmada kendisinden önce *Dîvânü Lügati't-Türk'te* tematik söz varlıklarına ilişkin yapılmış araştırmalar kısaca tanıtılarak ilgili literatür hakkında bilgi verilmiştir. Bu yolla *Dîvânü Lügati't-Türk* üzerine yapılacak yeni araştırmalar için genel olarak bir arka plan sağlanmakla birlikte çalışmanın ilgili literatürde dolduracağı boşluk ifade edilmeye çalışılmıştır.

1. XI. Yüzyılda İslam Medeniyetinde Matematik Birikimi

İslam medeniyetinin erken dönemlerinde, özellikle VIII. ve IX. yüzyıllarda başlayan kapsamlı tercüme hareketleri, zaman içerisinde İslam dünyasında dikkate değer bir bilimsel faaliyetin oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹ Abbâsî Halifesi Me'mûn'un (813-833) Bağdat'ta kurduğu Beytül-Hikme, bu tercüme faaliyetlerinin merkezi olmuş; Grekçe, Süryanice, Sanskritçe ve Pehlevî dillerinden önemli eserler Arapçaya kazandırılmıştır.² X. yüzyıla gelindiğinde Hipokrat, Aristoteles, Öklid ve Batlamyus gibi antik dönem bilginlerinin başlıca eserleri Arapçaya çevrilmiş bulunmaktadır.³

İslam medeniyetinde bilimsel çalışmaların tetiklenmesinde pratik ihtiyaçlar önemli rol oynamıştır. Özellikle kıblenin tayini, namaz vakitlerinin hesaplanması ve miras taksimi gibi dinî-toplumsal meseleler, matematik bilgisini zorunlu kılmış; bu nedenle matematiğe ayrıcalıklı bir önem atfedilmiştir. İslam dünyasında matematiğe verilen değer, tercüme edilen ilk kitaplar arasında matematik eserlerinin bulunmasında da görülür. Bu entelektüel ortam sayesinde İslam medeniyeti, antik mirası yalnızca tercüme etmekle kalmamış, aynı zamanda matematik alanına özgün katkılar da sunmuştur.

IX. yüzyıldan XI. yüzyıla uzanan süreçte İslam dünyasında yetişen pek çok matematikçi, bilim tarihine yön veren çalışmalar yapmıştır. Bunların başında, Muhammed b. Mûsâ el-Hârezmî (ö. 847) gelir. Beytül-Hikme'de görev yapan Hârezmî, Hint rakamları ve ondalık sayı sistemini İslam dünyasına ilk kez tanıtan *Kitâbü'l-Hisâb bi'l-Hindî* adlı eseri yazmıştır.⁴ Hârezmî'nin bir diğer önemli eseri *Kitâbü'l-Muhtaşar fi hisâbi'l-cebr ve'l-mukâbele*, cebir kelimesini başlığında barındıran ilk matematik kitabı olup düzenli biçimde telif edilmiş ilk cebir çalışması kabul edilir.⁵ Hârezmî ayrıca cebiri İslam miras (ferâiz) problemlerine uygulamış ve kendisinden sonra gelen İslam matematikçileri için yeni bir uygulama geleneği oluşturmuştur.⁶

¹ Ahmad Dallal, *Tarihin Meydan Okuması Karşısında İslam ve Bilim* (Ankara: Küre Yayınları, 2020), 19.

² Chickh Boumrane, "Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Gelişmesi," çev. Hüseyin Şimşek, *İstem* 7/4 (2009), 385.

³ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam ve Bilim*, çev. İlhan Kutluer (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 12.

⁴ İhsan Fazlıoğlu, "Hârizmî," *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/225.

⁵ İhsan Fazlıoğlu, "Hârizmî", 16/226.

⁶ İbrahim Sarıçam - Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 211.

Hâzremî'nin çağdaşı ya da ondan biraz daha önce yaşadığı düşünülen 'Abdülhamîd Vâsi' b. Türk, İslam medeniyetinde cebire katkıda bulunan bir diğer önemli isimdir. Kendisine atfedilen *Kitâb el-Cebr ve'l-Mukâbele* adlı eserinin bir bölümünde, ikinci derece denklemlerin üç türü için son derece açıklayıcı geometrik çözümler sunduğu bilinmektedir.⁷ Aynı dönemde yaşamış ve Beytû'l-Hikme'de görev yapmış bir başka isim Sâbit b. Kurra'dır. Sâbit b. Kurra'nın (ö. 901) matematiğe en büyük katkısı sayılar teorisi alanındadır. Özellikle dost sayıların tespitine dair bir formül önererek İslam dünyasında sayılar teorisi çalışmalarının önünü açmıştır.⁸

İslam medeniyetinin matematiksel birikimine katkıda bulunmuş bir diğer bilim insanı, IX. yüzyıl sonu ve X. yüzyıl başında yaşamış olan Ebû Kâmil Şücâ'ıdır. Onun *Kitâbü'l-Cebr ve'l-Mukâbele* adlı eseri, Hâzremî'nin kitabından sonra cebir tarihinin ikinci önemli eseri sayılır. Ebû Kâmil, cebiri ve dayandığı ilkeleri Öklid geometrisi temelinde açıklamış; Hâzremî'den farklı olarak irrasyonel sayıları da cebirsel denklemlere sistemli biçimde uygulamıştır. Ayrıca eserlerinin, Batı'da matematiğin gelişimine, özellikle İtalyan matematikçi Fibonacci'nin çalışmalarına büyük ölçüde etki ettiği bilinmektedir.⁹ Ebû Maḥmud Hucendî (ö. 1000 civarı) dönemin bir başka önemli ismidir. Hucendî'nin matematiğe en değerli katkısı, günümüzde Fermat'ın Son Teoremi olarak bilinen önermenin özel bir durumu olan $n = 3$ için, doğal sayılarda çözüm olamayacağını ilk ifade eden kişi kabul edilmesidir.¹⁰ Aynı dönemde yaşamış bir başka önemli matematikçi Ebu'l-Vefâ'dır (ö. 998). Ebu'l-Vefâ'nın 990 yılında yazdığı *Kitâb fî mâ yahtâcü ileyhi's-sâni' min a'mâli'l-hendese* adlı eseri, pratik geometrinin iki ve üç boyutlu çizimlerini içeren önemli bir çalışmadır. Ebû'l-Vefâ'nın matematiğe özgün katkısı ise trigonometri alanındadır. Sinüs hesaplamaları için yeni bir yöntem geliştirmiş ve küresel üçgenlerde sinüs teoremini genelleyen ilk kişi olmuştur.¹¹

XI. yüzyıla gelindiğinde, matematik alanındaki çalışmalar olgunlaşmış ve çeşitlenmiştir. Bu dönemde yaşayan İbnü'l-Heysen (ö. 1040), daha çok optik ilmine yaptığı katkılarla tanınmakla birlikte¹² matematik tarihinde de yeri olan bir bilim insanıdır. Heysen, Wilsom teoremi olarak bilinen n herhangi bir tam sayı ve $n > 1$ olmak üzere, $(n - 1)! + 1$ ifadesi n ile bölünebilirse n 'nin asal sayı olduğunu Wilson'dan çok daha önce görmüştür.¹³ Ömer Hayyâm (1048-1131) da XI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, İslam medeniyetinin yetiştirdiği önemli matematikçilerden biridir. Hayyam, sayılar kuramına katkılarının yanı sıra, kübik denklemlerin çözümü olan durumlarını sınıflandırmış ve denklemin pozitif köklerini bulmak için ilk genel geometrik yöntemi geliştirmiştir. Ayrıca Öklid'in beşinci postulatı üzerine yaptığı çalışmalar, sonraki çağlarda Öklid dışı geometrilerin ortaya çıkışında önemli bir ilham kaynağı olmuştur.¹⁴

XI. yüzyılda İslam medeniyetinin yetiştirdiği önemli matematikçilerden bir başkası Ebû Bekir el-Kerecî'dir (ö. 1029). İlk hidroloji mühendislerinden biri olarak da anılan el-Kerecî, cebir alanına *el-Fahrî* adlı eseriyle özgün katkılar sunmuştur. Bu eser, polinomlar cebirinin ilk detaylı açıklamasını içermesiyle dikkate değerdir.¹⁵ Kerecî, Hâzremî ve Ebû Kâmil'in cebir çalışmalarını geliştirerek alana yeni yöntemler ve kavramlar kazandırmıştır.¹⁶

XI. yüzyılda adından söz edilmesi gereken bir başka isim Ebû el-Reyhân Muhammed ibn Ahmed Bîrûnî'dir (ö. 1061). Bîrûnî, pozitif bilimlerin pek çok dalında eser vermiştir¹⁷ Onun matematik-trigonometriye en büyük katkısı *Astronomi'nin Anahtarları Üzerine* adlı eserinde küresel bir üçgenden elde edilebilecek tüm denklemleri belirlemiş olmasıdır.¹⁸ Bîrûnî, trigonometrik fonksiyonların birim çemberde

⁷ Aydın Sayılı, *Abdülhamîd İbn Türk'ün Katışık Denklemlerde Mantıkî Zaruretler Adlı Yazısı ve Zamanın Cebri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985).

⁸ Liya Khaulah Asy-Syaimaa' Hussain - Ahmad Faizuddin Ramli, "Contributions of Islamic Civilization to the Mathematics Development," *Wawasan* 2/2 (2017), 202.

⁹ David M. Burton, *Matematik Tarihi Giriş*, çev. Soner Durmuş, 3. baskı (İstanbul: Nobel Yaşam, 2021), 244.

¹⁰ Mehmed Bayraktar, "Hucendî, Hâmid b. Hidir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/274. Hâmit Dilgan, *Matematiğin Tarih ve Tekâmülüne Bir Bakış* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, 1955), 14.

¹¹ Ahmed Selim Saidan, "Beyrûnî'nin Trigonometrisi," çev. Melek Dosay, *Erdem* 9/26 (1996), 780.

¹² Hüseyin Gazi Topdemir, "İbn El-Heysen'in Işık Üzerine Çalışması," *Belleten* 61/230 (1997), 43-66.

¹³ Liya Khaulah Asy-Syaimaa' Hussain - Ahmad Faizuddin Ramli, "Contributions of Islamic Civilization to the Mathematics Development," *Wawasan* 2/2 (2017), 202.

¹⁴ Ahmed Cebbar, *İslam Bilim Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 153.

¹⁵ David M. Burton, *Matematik Tarihi Giriş*, çev. Soner Durmuş, 3. baskı (İstanbul: Nobel Yaşam, 2021), 244.

¹⁶ Kerecî'nin "*İlâhî Hesab El-Cebr ve'l-Mukabele*" Adlı Eseri (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991), 5.

¹⁷ J. L. Berggren, *Episodes in the Mathematics of Medieval Islam* (Burnaby: Springer, 2016), 7.

¹⁸ Ahmed Cebbar, *İslam Bilim Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 162.

gösterilmesi, kosinüs teoremi, daire içine çizilmiş 9 kenarlı düzgün poligonun bir kenarının uzunluğunun özgül bir hesabı, pi sayısının yaklaşık değeri, sinüs teoreminin kanıtı gibi alanlarda çalışmıştır.¹⁹

Yukarıda ele alınan gelişmeler, IX. ve XI. yüzyıllar arasında İslam dünyasında matematiğin yalnızca teorik bir araştırma alanı olmaktan çıkarak kurumsallaşmış bir bilim geleneğine dönüştüğünü göstermektedir. Cebir, sayılar teorisi, geometri ve trigonometri gibi farklı alanlarda ortaya konan özgün çalışmalar, antik mirasın basit bir aktarımından ziyade, yeni yöntemlerin geliştirildiği üretken bir entelektüel ortamın oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçte matematik, hem ilmî faaliyetlerin merkezinde yer almış hem de ibadet düzeni, miras hukuku, ticaret ve mühendislik uygulamaları gibi gündelik ihtiyaçlarla doğrudan ilişkili bir bilgi alanı hâline gelerek toplumsal hayata nüfuz etmiştir.

2. Dîvânü Lügati't-Türk'ün Önemi ve Hakkında Yapılan Çalışmalar

XI. yüzyılda İslam dünyasında bilim dili olarak genellikle Arapça kullanılmaktaydı. Türkler, İslam medeniyeti içerisinde önemli bir güç hâline gelmişti ve Araplar ile Türklerin daha iyi bir iletişime ihtiyaçları vardı. Bu dönemde Araplara Türkçe öğretmek amacıyla kaleme alınmış olan *Dîvânü Lügati't-Türk* yüzyıllar içerisinde çok daha fazlasına hizmet etmeyi başarmış temel bir kaynak niteliğindedir.

Sözlük formatında Arapça olarak yazılmış olan *Dîvânü Lügati't-Türk*, Türk dili ve kültürüne ait önemli bilgiler içermektedir. Kaşgarlı Mahmut, eserinde Türk dilinin çeşitli lehçelerini ele almış, kelimelerin anlamlarını ve cümle içinde nasıl kullandığını örneklerle göstermiştir. Bu yönüyle Türk dili ve lehçeleri üzerine ilk derli toplu bilgileri içermektedir. Eserde, Türk kültürüne özgü atasözleri, deyimler, halk anlatıları yer almaktadır. Türklerin günlük yaşantıları, inançları, gelenekleri yani Türk kültürü ve folkloru hakkında fikir edinmemizi sağlar.

Kaşgarlı Mahmut, Türklerin yaşadığı bölgeleri ve boyları tanıtmış ve dönemin Türk coğrafyasına dair önemli bilgiler sunmuştur. Eserde yer alan harita, ilk Türk dünyası haritası olarak kabul edilir ve Türklerin coğrafi dağılımı hakkında bilgi verir. Yazıldığı dönemde, Arap kültürünün hâkim olduğu İslam coğrafyasında Türk dilinin zenginliğini ve önemini Araplara tanıtmayı amaçlayan eser, Türk dilinin prestiji açısından da önemlidir.

Dîvânü Lügati't-Türk'ten bahseden ilk eserler Antepli Aynî'nin (Bedreddin Mahmud) *İkdü'l-Cumân fi Tarihi Ehli'z-Zamân* ve Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zûnun* adlı eserleridir. Fakat daha sonra uzun bir süre unutulmuş, ardından 1912'de Ali Emiri tarafından İstanbul'da sahaflar çarşısında bulunabilmiştir. 1915-1917 yılları arasında Kilisli Rifat tarafından yapılan tercümesi tüm Türkologların ilgisini uyandırmıştır. Carl Brochkelmann'ın 1928'deki araştırmaları ile Batıda da *DLT* üzerine çalışmalar başlamıştır. Dankoff'un *DLT* çevirisi ile James Kelly'nin makaleleri konu hakkındaki çalışmalara temel oluşturmuştur.²⁰

Yazıldığı tarihten bu yana geçen 950 yıl boyunca *Divânü Lügati't-Türk* üzerine çok sayıda araştırma yapılmış ve önemine binaen de yapılmaya devam etmektedir. Yapılan çalışmalardan bir kısmı dil bilimsel incelemeler ve eserin önemi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bir kısım çalışmalar ise eserin içeriğine yönelik belli bir konu ya da bilim dalı özelinde analizler içermektedir.

Son yıllarda Türkiye'de *Divânü Lügati't-Türk* üzerine yapılan tez çalışmalarını özetlemek gerekirse; Demirel²¹ *DLT*'yi söz dizimi bakımından, Çalışkan²² *DLT*'de geçen sıfatları, Öztürk²³ *DLT*'de geçen atasözlerinin yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılarak kültür aktarımına katkısını, Omurbekova (2020) *DLT* üzerine Türkiye'de ve yurt dışında yapılan çalışmaları, Durukoğlu²⁴ *DLT* doğrultusunda 11. yüzyıl

¹⁹ Zekeriya Güney - Nebiye Korkma, "Aliboran Ebu Reyhan Muhammed Bin Ahmed El-Bîrûnî ve Bazı Teoremlerinin İspatı," *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi* 3 (2016), 30.

²⁰ Eşref Üzülmöz, *Dîvânü Lügati't-Türk'de Geçen İdari ve Askeri Kavramlar Üzerine Bir İnceleme* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012). Umsunai Omurbekova, *Dîvânü Lügati't-Türk Üzerine Türkiye'de ve Yurt Dışında Yapılmış Çalışmalar* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

²¹ Ezgi Demirel, *Dîvânü Lügati't-Türk'te Söz Dizimi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

²² Sema Çalışkan, *Dîvânü Lügati't-Türk'te Sıfatlar* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

²³ Aral Gence Öztürk, *Dîvânü Lügati't-Türk'te Yer Alan Atasözlerinin Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımına Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme* (Ankara: Başkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

²⁴ Gökçen Durukoğlu, *Dîvânü Lügati't-Türk'e Göre 11. Yüzyıl Türk Dili Grameri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

Türk gramerini, Ay²⁵ *DLT*'yi sözcük yapımı bakımından, Koç²⁶ *DLT*'de geçen manzum parçaları metin dil bilimsel olarak incelemiştir. Üzülmez²⁷ *DLT*'de geçen idari ve askeri unvanları ve terimleri, Kzyz²⁸ coğrafi terimleri, Yılmaz²⁹ Kaşgarlı Mahmud'un haritasına göre Türk Dünyasını, Yaprakgöl³⁰ değerleri, Şenata³¹ tematik olarak söz varlığını, Kaplan³² çocuk ve çocuk eğitimini, Kükrecer³³ *Divânu Lügati 't-Türk ve Kutadgu Bilig* üzerinden kadın ve kadına bakış açısını, Emektar³⁴ Türk felsefesinin oluşum sürecinde *DLT*'nin konumunu, Baykal³⁵ *DTL*'ye göre Türklerde ordu ve teçhizatları, Özdemir³⁶ doğum, evlenme, ölüm durumlarını, Kösen³⁷ giyim kuşam ile ilgili söz varlığını ele almıştır.

DLT hakkında yapılan çalışmaların sayısı çok fazla olduğu için burada sadece Türkçe dilinde ve kavram/terim temelli incelemeler yapan makalelerin tematik ekseninde sınıflandırılarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bu bağlamda yapılan çalışmaları 9 farklı temada sınıflandırabiliriz.

Makalelerden önemli bir kısmı “Toplumsal Yapı ve Ahlâkî Değerler” kategorisindedir. Düzgün³⁸ 2007'deki çalışmasında *DLT*'de sosyal normları karşılayan kavramları “törü” ve “öğreyük” ifadeleri bağlamında incelemiş, 2015'teki çalışmasında³⁹ da *DLT*'de sosyal normları karşılayan genel kavramları tespit etmiştir. Yaran⁴⁰ *DLT*'de “Niçin ahlaklı olmalıyız?” ve “Nasıl ahlaklı oluruz?” sorularının cevaplarını aramış ve “erdem” ve “bilgelik” kavramlarını incelemiştir. Aydemir⁴¹ *DLT*'de sosyal yardımlaşma ve dayanışma konulu kelime, deyim, atasözü ve manzum parçaları tespit edip alt başlıklara göre sınıflandırmıştır. Kılıç ve Yaprakgöl⁴² *DLT*'yi eğitsel değerler bakımından incelemiş ve on dört farklı değer tespit etmişlerdir. Değerler eğitimi sırasında *DLT*'den örnekler, atasözleri ve deyimler kullanılmasını önermişlerdir. Sarıkaya⁴³ *DLT*'de yer alan aile, ahlâk ve kimlik konulu atasözlerini din sosyolojisi perspektifiyle değerlendirmiştir. Soyuçok⁴⁴ *DLT*'de kök değerlerle ilgili unsurları tespit ederek gruplanmış, değerlerin en çok atasözleri ve manzum parçalar aracılığıyla aktarıldığını vurgulamıştır.

²⁵ Mustafa Ay, *Divânu Lügati 't-Türk'teki Bapların Söz Yapımı Bakımından İncelenmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

²⁶ İlknur Koç, *Divânu Lügati 't-Türk'teki Manzum Parçalar* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

²⁷ Üzülmez, *Divânu Lügati 't-Türk'te Geçen İdari ve Askeri Kavramlar Üzerine Bir İnceleme*.

²⁸ Nadira Turdubai Kzyz, *Divânu Lügati 't-Türk'teki Coğrafi Terimlerin Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Semantik Açından Karşılaştırması* (İzmir: Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

²⁹ Remziye Yılmaz, *Kaşgarlı Mahmud'un Haritasına Göre Türk Dünyası* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

³⁰ Çağlar Yaprakgöl, *Divânu Lügati 't-Türk'te Değerler* (Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

³¹ Nalan Şenata, *Divânu Lügati 't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

³² Zeynep Kaplan, *Divânu Lügati 't-Türk'te Çocuk ve Çocuk Eğitimi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

³³ Bilge Gizem Kükrecer, *11. Yüzyılda Kadına, Divânu Lügati 't-Türk ve Kutadgu Bilig Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Bakış* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

³⁴ Nalan Emektar, *Türk Felsefesinin Oluşum Sürecinde Kaşgarlı Mahmud ve Divânu Lügati 't-Türk Adlı Eserinin Yeri* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

³⁵ Pınar Baykal, *Divânu Lügati 't-Türk'e Göre Türklerde Ordu (Savaş, At ve Teçhizat)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

³⁶ Düriye Özdemir, *Divânu Lügati 't-Türk'te Geçiş Dönemleri: Doğum-Evlenme-Ölüm* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

³⁷ Muhammed Fettah Kösen, *Divânu Lügati 't-Türk'te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Başkurtçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme* (Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

³⁸ Dilaver Düzgün, “Divânu Lügati 't-Türk'te Sosyal Normları Karşılayan Kavramlar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 35 (2007), 201–215.

³⁹ Dilaver Düzgün – Bilgi Tomo, “Divânü Lügati 't-Türk'te 'Bilig' Kavramı”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 17 (2024), 38–45.

⁴⁰ Cafer Sadık Yaran, “Kaşgarlı Mahmud'un Divânu Lügati 't-Türk'ünde Erdem ve Bilgelik”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2008), 23–48.

⁴¹ Adem Aydemir, “Divânu Lügati 't-Türk'te Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma”, *Route Educational and Social Science Journal* 2/1 (2015), 226–240.

⁴² Latife Kırbaşoğlu Kılıç - Çağlar Yaprakgöl, “Divânu Lügati 't-Türk'te Eğitsel Değerler”, *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi* 1/1 (2018), 39–58.

⁴³ Mehmet Emin Sarıkaya, “Türk Atasözlerindeki Sosyo-Dinî Motifler; Divânu Lügati 't-Türk Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 744–757.

⁴⁴ Mehmet Soyuçok, “Kök Değerlerin Kökenleri: Bir Divânu Lügati 't-Türk İncelemesi”, *Folklor Akademi Dergisi* 5/1 (2022), 101–113.

“Dinî ve Mitolojik Unsurlar” kategorisinde üç makale yer almaktadır. Yılmaz⁴⁵ *DLT*’de inanca dair kelimeleri tespit ederek genel dinî kavramlar, imana dair ve ibadete dair dinî kavramlar şeklinde sınıflandırmıştır. Köksel⁴⁶ *DLT*’de geçen efsaneleri incelemiş ve çoğu dinî ve tarihî içerikte olmak üzere on iki efsane tespit etmiştir. Fortacı⁴⁷ *DLT*’yi din ve inanç kavramları üzerinden incelemiş, Tanrı tasavvuru ile ilgili kavramların tek tanrı inancına işaret ettiğini, İslamiyet ile ilgili kavramların yanı sıra Şamanizm inancına ait kavramların da çokluğuna dikkat çekmiştir.

DLT’de geniş yer alan konulardan biri de “Kadın, Aile ve Çocuk Kavramları”dır. Özdarıcı⁴⁸ *DLT*’de kadın ve kadınla ilgili kavramları; kadının toplumdaki konumu, evlilik, çocuk sahibi olma, giyim ve süs eşyaları, yemek ve gündelik hayatta yaptıkları işler bağlamında incelemiş ve kadınla ilgili atasözlerini listelemiştir. Batur ve Bektaş⁴⁹ *DLT*’de geçen çocuk kavramı ile ilgili maddeleri taramışlar; çocuk kelimesi, çocuğun eğitimi, günlük yaşantısı, oyunları hakkında 145 madde incelemişler, ayrıca çocuk kavramı ile ilgili atasözleri ve öğütleri listelemişlerdir. Aydemir⁵⁰ *DLT*’de aşk ve cinsellikle ilgili kavramları tespit ederek, evlenme, boşanma, cinsel organlar, cinsel sorunlar, cinsel ilişki gibi alt başlıklar altında incelemiş ve konu ile ilgili manzum kısımları da vermiştir. Erdoğan⁵¹ *DLT*’de kadın ile ilgili kavramları incelemiş ve hemen her alanda bir veya birkaç kelimenin kadınlarla ilgili olduğunu tespit etmiştir.

“Gündelik Yaşamla İlgili Kavramlar” kategorisinde de birçok araştırma yapılmıştır. Çetin⁵² *DLT*’de yiyecek adlarını ve günümüz Türkçesine ulaşıp ulaşmama durumunu incelemiştir. Aydemir’in konuyla ilgili çeşitli makaleleri vardır. İlkinde⁵³ *DLT*’de geçen ev ve yaşama dair deyim ve kavramları inceleyerek on iki başlık altında sınıflamış, bu kavramların on birinci yüzyılda Türklerde yüksek maddi medeniyet izleri taşıdığını ifade etmiştir, ikincisinde⁵⁴ *DLT*’de geçen ağlamak ve gülmek ile ilgili ifadeleri incelemiş, iki kelimenin de kökenin Türkçe olduğunu ifade etmiştir, üçüncüsünde⁵⁵ *DLT*’de meteoroloji alanındaki kelimeleri tespit etmiştir. Bilal⁵⁶ *DLT*’ye göre kumaş, kıyafet, süs eşyası, kadın ve erkek giyimi, savaş kıyafetleri gibi kavramlar üzerinden Türklerde giyim kuşam kültürünü ele almıştır. Eratalay⁵⁷ *DLT*’de terzilik terimleri bağlamında yer alan alet adlarını incelemiş ve yirmi üç adet terzilik aleti tespit etmiştir. Yıldız *DLT*’de geçen sağaltma pratiklerini işlevselci yaklaşım açısından incelemiştir. Esin⁵⁸ *DLT*’nin önemini ayrıntılı olarak açıklamış ve *DLT*’de geçen beslenme kültürü ile ilgili terimleri listelemiştir. Bedirhan ve Karagözoğlu⁵⁹ *DLT*’ye göre Türklerde giyim kuşam ve süs eşyalarını ele almıştır.

DLT hakkında yapılan çalışmaların sınıflandırıldığı diğer bir kategori de “Doğa Bilgisi, Hayvanlar ve Coğrafya Terminolojisi”dir. Oturakçı⁶⁰ *DLT*’de yer alan botanik terimlerini incelemiş, tespit ettiği 155

⁴⁵ Nuran Yılmaz, “11. Yüzyıl Müslüman Türk Dünyasındaki Din Anlayışının Divânu Lügati't-Türk'teki Yansımaları”, *Turkish Studies* 3/4 (2008), 1001–1035.

⁴⁶ Behiye Köksel, “Divânu Lügati't-Türk'te Yer Alan Efsaneler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/9 (2009), 262–269.

⁴⁷ Talha Fortacı, “Kaşgarlı Mahmud’un ‘Divân-ı Lügati't-Türk’ Adlı Eserinin Dinler Tarihi Perspektifinden Bir Kritiği”, *TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/8 (2016), 109–118.

⁴⁸ Öznur Özdarıcı, “Divânu Lügati't-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2011), 127–156.

⁴⁹ Zekeriya Batur - Merve Bektaş, “Divânu Lügati't-Türk'te Çocuk Dünyası ve Çocuk Eğitimi”, *Turkish Studies* 6/2 (2011), 247–262.

⁵⁰ Adem Aydemir, “Divânu Lügati't-Türk'te Aşk ve Cinsellik Üzerine”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/2 (2012), 15–41.

⁵¹ İsmail Erdoğan, “Divânu Lügati't-Türk'te Kadın ile İlgili Kavramlar”, *Dinî Araştırmalar* (Kadın Özel, 2016), 197–207.

⁵² Engin Çetin, “Divânu Lügati't-Türk'teki Yiyecek İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2005), 185–200.

⁵³ Adem Aydemir, “Divânü Lügati't-Türk'e Göre XI. Asırda Türk Evi”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/1 (2012), 15–48.

⁵⁴ Adem Aydemir, “Divânu Lügati't-Türk'te ‘Ağlamak’ ve ‘Gülmek’”, *International Journal of Language Academy* 2/1 (2014), 247–259.

⁵⁵ Adem Aydemir, “Divânu Lügati't-Türk'te Meteorolojiye Dair Sözcükler”, *International Journal of Language Academy* 3/1 (2015), 250–264.

⁵⁶ Metin Bilal, “Divânu Lügati't-Türk'e Göre Türklerde Giyim Kuşam Kültürü”, *TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/19 (2018), 533–542.

⁵⁷ Sevda Özen Eratalay, “Terzilik Terimleri Bağlamında Divân-ü Lügati't-Türk'te Alet Adları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/3 (2019), 1769–1785.

⁵⁸ Osman Esin, “Divânü Lügati't-Türk'ün Türk Kültürü Açısından Önemi ve Eserde Geçen Beslenme Kültürüyle İlgili Terimler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/75 (2020).

⁵⁹ Yaşar Bedirhan - Berna Karagözoğlu, “Divânu Lügati't-Türk'e Göre Selçuklu Türklerinde Giyim-Kuşam ve Süslenme Eşyaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/148 (2024), 1–11.

⁶⁰ Nigâr Oturakçı, “Divânu Lügati't-Türk'teki Botanik Terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki Görünümleri”, *Karadeniz* 4/13 (2012), 195–212.

terimin günümüz Türkçe ve Kazakça dillerinde yaşayıp yaşamadığını belirlemiştir. Erkoç⁶¹ *DLT*'de omurgalı ve omurgasız hayvan adlarını, cinsiyet, renk ve yaşa göre hayvanların özelliklerini, vahşi hayvanları ifade eden terimleri incelemiştir. Aydemir, konuyla ilgili ilk çalışmasında⁶² *Kutadgu Bilig*'de geçen 29 ve *DLT*'de geçen 62 kuş adı listelemiş, kuşlarla ilgili atasözleri ve benzetmeleri tespit etmiş ve ikinci çalışmasında⁶³ *DLT*'de böcek adlarını incelemiş, 25 tane böcek adı tespit ederek anlamlarını vermiştir. Akbulak⁶⁴ *DLT*'de yer şekillerinin adlarını incelemiş ve tespit ettiği 47 sözcüğün etimolojik analizini yapmıştır. Bunlardan bir kısmının günümüz Türkçesinde kullanılmadığını belirtmiştir. Yine Akbulak⁶⁵ *DLT*'de geçen su ile ilgili terimleri incelemiş, bunlardan günümüz Türkçesinde aynen kullanılan, küçük ses değişikliklerine uğrayan ve tamamen kaybolanlarını belirtmiştir. Kara ve Buldur⁶⁶ *DLT*'de geçen fiziki coğrafya terimlerini ve adları tespit ederek sınıflandırmışlardır. Eserde geçen iklim, bitki örtüsü, yer şekilleri, suların özellikleri, hayvanlar ve toprak coğrafyası kavramlarını ifade eden coğrafi terimlerin günümüzde kullanılan birçok terimin ya tamamen aynısı ya da küçük değişimler geçirmiş hâli olduğunu tespit etmiştir.

Makalelerden 3'ü "Zaman, Bilgi ve Ölçü Sistemleri gibi Soyut Kavramlar" kategorisinde sınıflandırılmıştır. Çakmak⁶⁷ *DLT*'de yer alan zaman kavramına ait söz varlığını incelemiş, günlere, aylara, mevsimlere ait zaman kelimeleri gibi başlıklar altında sınıflandırmıştır. Maralbek ve Koçak⁶⁸ *DLT*'de yer alan ölçü birimlerini boyut, ağırlık, hacim ve uzunluk kategorilerinde incelemiş ve Türk dilinde ölçü birimleri sisteminin gelişmiş ve tam sayılarla standartlaşmış olduğunu ortaya koymuşlardır. Düzgün ve Tomo⁶⁹ *DLT*'de "bilig" kavramını incelemiş, 24 ayrı yerde geçtiğini tespit etmiştir. Bilig kavramı; akıl, ilim ve hikmet anlamlarının yanı sıra edep, fazilet, tedbir ve izzet anlamlarında da kullanılmıştır.

"Sanat, Mimari ve Müzik" kategorisinde de 3 makale incelenmiştir. Ekiz⁷⁰ *DLT*'de geçen mimari terimleri listelemiş, Türklerin mimarlık alanında birçok yeniliğe imza attıklarını vurgulamıştır. Nuhoglu⁷¹ *DLT*'yi sanat terminolojisi bakımından incelemiş ve Türklerin çok zengin bir sanat terminolojisine sahip olduğunu tespit etmiştir. Apirov⁷² *DLT*'de geçen müzik terimleri ve enstrüman isimlerini incelemiştir.

Diğer bir kategori "Oyun ve Spor Terimleri"dir. Türktaş⁷³ *DLT*'de yer alan Türkler arasında oynanan oyunları yetişkinlerin ve çocukların oynadığı oyunlar olmak üzere iki grup halinde incelemiştir. Küçük⁷⁴ *DLT*'de geçen at ve atçılık terminolojisini inceleyerek sınıflandırmıştır. Uçar⁷⁵ *DLT*'de okçuluk terimlerini listelemiş ve bu terimlerde geçen yük ve yün sözcüklerinin anlam farklılıklarını ortaya koymuştur. Kara ve

⁶¹ Hayrettin İhsan Erkoç, "Divânu Lügati't-Türk'te Vahşi Hayvanlarla İlgili Kelimeler ve Terimler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* n. 23 (2015), 177-208.

⁶² Adem Aydemir, "Kutadgu Bilig ve Divânu Lügati't Türk'te Kuşlar", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/1 (2013), 271-297.

⁶³ Adem Aydemir, "Divânu Lügati't Türk'te Böcek Adları Üzerine Bir İnceleme", *Route Educational and Social Science Journal* 5/14 (2018), 683-692.

⁶⁴ Özlem Akbulak, "Divânu Lügati't-Türk'te Yer Şekillerine İlişkin Terimler", *Turkish Studies* 9/6 (2014), 17-38.

⁶⁵ Özlem Akbulak, "Divânu Lügati't-Türk'te Geçen Su ile İlgili Terimler Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/9 (2015), 385-410.

⁶⁶ Hasan Kara - Adnan Doğan Buldur, "Divânu Lügati't Türk'te Geçen Fiziki Coğrafya Terimleri", *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi* 6/3 (2022), 321-335.

⁶⁷ Cihan Çakmak, "Divânu Lügati't-Türk'te Zaman Kavramına Ait Söz Varlığı", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2018), 81-100.

⁶⁸ Yermukhamet Maralbek - Muhammet Koçak, "Kaşgarlı Mahmut'un Divânu Lügati't-Türk Adlı Eserinde Yer Alan Ölçü Birimleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 187-199.

⁶⁹ Dilaver Düzgün - Bilgi Tomo, "Divânu Lügati't-Türk'te 'Bilig' Kavramı", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 17 (2024), 38-45.

⁷⁰ Mehmet Ekiz, "Divânu Lügati't-Türk'te Yer Alan Mimari Terimler Üzerine", *Turkish Studies* 7/4 (2012), 1681-1690.

⁷¹ Mehmet Nuhoglu, "Sanat ve Sanat Terminolojisi Açısından Divânu Lügati't-Türk Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 59 (2017), 85-303.

⁷² Zekircan Apirov, "Kaşgarlı Mahmut'un 'Divânu Lügati't-Türk' Adlı Eserinde Müzik Terimleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 60 (2018), 309-312.

⁷³ Metin Türktaş, "Divâni Lügati't-Türk'te Yer Alan ve XI. Yüzyılda Türkler Arasında Oynanan Oyunlar", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 5 (1999), 61-65.

⁷⁴ Murat Küçük, "Divânu Lügati't-Türk'te At ve Atçılık Terminolojisi", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2013), 140-169.

⁷⁵ İlhan Uçar, "Divânu Lügati't-Türk'te Yer Alan Okçuluk Terimleri ve 'Yük - Yüj' Sözcüklerinin Kullanımı Üzerine", *The Journal of Academic Social Science Studies* 38 (2015), 85-90.

Gün⁷⁶ *Kutadgu Bilig* ve *DLT*'de geçen oyunla ilgili kavram ve terimleri incelemiş, çocuk oyunları, yetişkin oyunları, oyuncaklar, oyun kuralları gibi başlıklar altında gruplamışlardır.

Son olarak “Yer Adları ve Coğrafi Konum” kategorisinde iki makale yer almaktadır. Gömeç⁷⁷ *DLT*'de geçen ülke, şehir, kasaba ve köy adlarını derleyip konumlarını belirlemeye çalışmıştır. Gündüz Önal ve Şenel⁷⁸ *DLT*'de geçen yer adlarını ve anlamlarını listelemiştir.

Divânü Lügati't-Türk üzerine yapılan akademik çalışmaların yekünü, eserin yalnızca bir dil öğretim aracı olmanın ötesinde, Türk kültürünün tarihsel, toplumsal ve düşünsel yönlerini yansıtan çok boyutlu bir kaynak olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal yapıdan ahlâkî normlara, dinî inançlardan gündelik yaşam pratiklerine, doğa bilgisinden sanata ve atlı kültüre kadar geniş bir tematik yelpazede yapılan araştırmalar, *Divânü Lügati't-Türk*'ün kültür tarihi açısından ne denli zengin bir birikime sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, matematiksel terimlere özel olarak odaklanan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma alandaki bu eksikliği giderme amacındadır.

3. Divânü Lügati't-Türk'te Geçen Matematiksel Terimler

Makalede *Divânü Lügati't-Türk* ayrıntılı olarak taranmış ve matematikle ilgili terimler tespit edilmiştir. Terimlerin tespitinde Besim Atalay'ın üç ciltlik *Divânü Lügati't-Türk Tercümesi*⁷⁹ ile Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu'nun *Divânü Lügati't-Türk: Giriş – Metin – Çeviri- Notlar – Dizin*⁸⁰ eserlerinden yararlanılmıştır. Öncelikle iki eser de taranarak matematiksel terimler listelenmiştir. Alfabetik olarak sıralanan tabloda terimler, anlamları, geçtiği yer ve hangi konu ile ilişkili olduğu sütunları yer almaktadır. Terimlerin geçtiği yerler belirtilirken Besim Atalay⁸¹'in eseri birincil kaynak olarak alınmış ve cilt numarası ile sayfa numarası birlikte verilmiştir. Ercilasun ve Akkoyunlu'nun⁸² eserinden alınan terimler ise tablo görünümünü korumak adına sadece * işareti ile belirtilmiştir. 240 terimden oluşan liste Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 Divânü Lügati't-Türk'te Geçen Matematiksel Terimler

Kelime	Anlamı	Geçtiği Yer	Konu
agır	ağır	I, 52, 53; III, 248	Miktar/Ölçüm
aglak	boş, aglag yer: boş yer	II, 365	Miktar/Ölçüm
agruk	pılı pırtı, ağırlık, yük	I, 99; III, 68	Miktar/Ölçüm
akım	bir akımlık; bir akım su, bir akımlık su	I, 75	Kültürel Ölçüm İfadeleri
alang	alan, düz ve açık yer	I,135	Geometri
algu	alacak	I, 341	Muhasebe
alım	alacak; borç	I, 44, 75, 168,188, 209, 294; II, 72, 96, 159,176,185, 214, 294; III, 184, 251	Muhasebe
alımçı/alımlık	alacaklı; hak sahibi	I, 75, 409	Muhasebe
alış biriş	alacak verecek	I, 62	Muhasebe
arkın izi	gelecek yıl, öbür yıl	I, 89	Zaman
artuk	fazla, fazlalık	I, 99; II, 137	Miktar/Ölçüm
az	az	I, 80	Miktar/Ölçüm
ay	yılın on ikide biri olan zaman; gökteki ay, kamer	I, 82,258, 259, 270, 288, 348, 507; II, 5, 143; III, 33	Zaman

⁷⁶ Ömer Tuğrul Kara - Mesut Gün, “Kutadgu Bilig ve Divânu Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler”, *International Journal of Language Academy* 2/4 (2014), 49–67.

⁷⁷ Saadettin Gömeç, “Divânu Lügati't-Türk'de Geçen Yer Adları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 28/46 (2009), 1–34.

⁷⁸ Mustafa Şenel, “Yer Adları (Toponimi) Açısından Divânu Lügati't-Türk”, *Karadeniz* 32 (2016), 64–74.

⁷⁹ Besim Atalay, *Divânü Lügati't-Türk Tercümesi, I-III* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985).

⁸⁰ Ahmet B. Ercilasun -Ziyat Akkoyunlu, *Divânü Lügati't-Türk: Giriş – Metin – Çeviri- Notlar - Dizin* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014).

⁸¹ Atalay, *Divânü Lügati't-Türk Tercümesi, I-III*.

⁸² Ercilasun-Akkoyunlu, *Divânü Lügati't-Türk*.

bağ	(odun gibi şeyler için) bağ, deste, üzüm bağı	III, 152-153	Kültürel Ölçüm İfadeleri
bar	büyük	III, 147	Miktar/Ölçüm
bart	şarap ve benzeri akıcı şeylerin ölçüsü	I, 341	Miktar/Ölçüm
bargam	geniş, büyük	I, 484	Miktar/Ölçüm
bars yılı	Türkler'in on ikili hayvan takvimindeki yıllardan biri, pars yılı.	I, 344, 346	Zaman
besbel	bir tel iplik	I, 481	Kültürel Ölçüm İfadeleri
basruk	her şeyin ağırlığı	I, 466	Miktar/Ölçüm
batman	batman	I, 444,	Miktar/Ölçüm
bedük	büyük	I, 93, 94, 360, 385, 499, 500	Miktar/Ölçüm
bergil	borç, verecek	I, 427	Muhasebe
berim	verim, borç, verecek	I, 409; II, 185, 214; III, 288	Muhasebe
beş	sayıda beş	I, 121, 132; III, 125, 449	Sayılar
beşinç	sayıda beşinci	I, 132; III, 449	Sıra Sayıları
bıçım	bir dilim, bir kesim	I, 15, 395	Kültürel Ölçüm İfadeleri
bıçuk	yarım	I, 377	Kesir
bıldır	bıldır, geçen yıl,	I, 456	Zaman
bir	sayıda bir; aynı, bir, eşit	I, 15, 48, 50, 75, 107, 185, 186, 187, 189, 196, 219, 231, 232, 237, 239, 241, 258, 274, 283, 288, 296, 318, 321, 322, 329, 341, 349, 358, 369, 373, 382, 385, 387, 389, 391, 395, 396, 397, 398, 427, 429, 444, 523; II, 26, 42, 89, 92, 93, 94, 103, 107	Sayılar
birgü	borç	185*	Muhasebe
birim	borç, verecek	176, 286, 295*	Muhasebe
birin birin	bir bir, birer birer: Bir çeşit ikileme	III, 360	Sayılar
biçin yılı	Türklerin on ikili yıllarından biri	I, 346, 409	Zaman
birinç	sayıda birinci	III, 373	Sayılar
boş	boş	III, 124, 125	Miktar/Ölçüm
bulun	köşe, bucak, zaviye	II, 371	Geometri
buluş	kişinin yaptığı bir işten elde ettiği kazancı, kâr	I, 367	Muhasebe
burun	atış menzili, bir menzillik	497*	Kültürel Ölçüm İfadeleri
büte	çok, çok zaman	III, 217	Miktar/Ölçüm
bütün	doğru, dürüst, sahih; bütün, bütünlemek gerçekliğini aramak	I, 224, 398 III, 341	Miktar/Ölçüm
çart	parça	I, 341	Kesir
çer	vücudun ağırlığını bildiren bir kelime	I, 322	Miktar/Ölçüm
çer	vakit	I, 323	Zaman
çekik	nokta	II, 149, 181, 287	Geometri
çığ	bir Türk arşını, Arap arşının üçte ikisi kadardır, göçebeler bununla bez ölçerler	III, 128	Miktar/Ölçüm

çıglamak	Türk arşını ile ölçmek	III, 296	Miktar/Ölçüm
çıglatmak	uzunluk ölçtürmek	II, 345	Miktar/Ölçüm
çıglanmak	ölçülmek	III, 198	Miktar/Ölçüm
çıkarmak	çıkarmak	II, 83	İşlem
çın tolu	dopdolu, ağzına kadar dolu olma durumu	492*	Miktar/Ölçüm
çikik	nokta	II, 107	Geometri
çobulmak	elmanın yarısı, bir şakı, bir çeneti	I, 503	Kesir
dik	dik	I, 334	Geometri
edizlik	yükseklik	I, 152	Geometri
egin	eni bir buçuk karış, uzunluğu dört arşın gelen bir bez	I, 78	Kültürel Ölçüm İfadeleri
eksük	eksik olan şey, eksik, eksük yarmak = eksik para	I, 105	İşlem
ekim	bir defada ekilebilecek olan	I, 75	Kültürel Ölçüm İfadeleri
ekindi /ikindi	İkisi, ikisinden her biri, birbiri; ikindi namazı vakti; ikinci; ekilen, ekilmiş olan	I, 140, 185, 186, 231, 238, 239; II, 89, 103, 203, 214, 217; III, 75, 103	Sıra Sayıları
en	en, yan tarafa olan genişlik, yan	I, 49	Geometri
endek	satih, bir nesnenin üst yanı; dam	I, 105	Geometri
eşitmek	uzatmak	I, 209	Miktar/Ölçüm
ewdimek ewdinmek	toplamak, toplamayı üzerine almak, kendi kendisine toplamak	I, 273, 251; II, 254	İşlem
gerü	doğru	III, 251	Yön
ıtlıg ıtlıg yılı	ıtlı, köpekli, Türkler'in on ikili yıllarından biri	I, 98, I, 346	Zaman
için	"ara, iç" anlamını bildiren bir ek	I, 76, 230	Geometri
iki	sayıda iki	I, 49, 131, 233, 256; II, 45, 251; III, 45, 101, 244, 363, 382	Sayılar
ikigü	İkisi, her iki	246*	Miktar/Ölçüm
ikinç	sayıda ikinci	I, 131, 132; III, 449	Sıra Sayıları
ikindi	ikinci	I, 140	Sıra Sayıları
İkki	iki, birbiri, ikisi, ikiden her biri	I, 182, 187, 188, 189, 234, 237, 239, 268, 270, 308, 317, 410, 519; II, 17, 88, 89, 93, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 109, 112, 196, 203, 206, 207, 209, 211, 215, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 258, 287; III, 71	Sayılar
ilk	ilk, her şeyin evveli	I, 43	Sıra Sayıları
irkeşmek	toplamak	I, 144, 238, 325	İşlem
irkmek	toplamak	III, 420	İşlem
izi	öbür yıl, gelecek yıldan sonraki yıl	I, 89	Zaman
kaç	kaç	I, 321, 476, 498	Miktar/Ölçüm
kaçan	ne vakit, vaktaki, ne zaman	I, 352, 403, 467; II, 69; III, 207, 272	Miktar/Ölçüm
kaçar	kaç kere	III, 247	Miktar/Ölçüm
kalın	sayıca çok, kalabalık; kalın, mihr, her şeyin kalını ve serti	I, 149, 371, 404, 424, 487; III, 216	Miktar/Ölçüm

kamdu	dört arşın boyunda, bir karış eninde bir bez parçasıdır, üzerine Uygur Hanı'nın mührü basılıp alış verişte para yerine kullanılır	I, 418	Muhasebe
kamug	bütün, hep, kamu, hepsi	I, 44, 103, 179, 183, 186, 190, 191, 235, 236, 239, 241, 274, 359,376;II, 17, 45, 92, 98, 101, 104, 110, 128, 204, 205, 206, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217,220, 221, 222, 245, 274, 283, 350;III, 6, 65, 74, 88, 102,105, 131	Miktar/Ölçüm
karı	karış, ölçü, bez ölçülen arşın	I, 117; III, 223	Miktar/Ölçüm
karılamak	boylamak, karışlamak, arşınlamak, ölçmek	I, 309; III, 324, 329	Miktar/Ölçüm
karış	karış	I, 369; II, 365	Miktar/Ölçüm
karşamak	karışlamak, ölçmek	III, 286, 287	Miktar/Ölçüm
karşatmak	ölçtürmek, karışlatmak	II, 337, 365	Miktar/Ölçüm
kata	kere, defa, kez	I, 321, 498; III, 218	Miktar/Ölçüm
kaytarmak	yöneltilinde döndürmek, çevirmek	III, 193	Geometri
kazganç	kazanç	III, 386	Muhasebe
kelgü	gelme zamanı, geliş, gelecek	I, 119; II, 68	Zaman
kertik	Ekme ve ekmeğe benzer şeylerin sayısını bilmek için bir ağaçta yapılan kertik çetele	I, 478	Kültürel Ölçüm İfadeleri
kes/kesek	bir şeyin parçası; taharet için kullanılan taş parçası	I, 329, 14, 391	Kesir
kıdıg	kıyı, yan, kenar	I, 375, 496	Geometri
kırk	sayıda kırk	I, 349; II, 331	Sayılar
kırklum	dolusu bir kille edip orancılarının kullandıkları bir ölçüğe verilen ad	III, 418	Miktar/Ölçüm
kısğa	kısa	II, 11	Miktar/Ölçüm
kızlanmak	pahalı bulmak	II, 251; III, 198, 199	Muhasebe
kızumak	pahalılanmak, fiyatı yükselmek	III, 265	Muhasebe
kiçik kiçiklemek	küçük, küçüklük, küçük saymak	I, 227, 390; II, 29, 95, 268; III, 87, 175	Miktar/Ölçüm
kinitmek	genişletmek	III, 396	Miktar/Ölçüm
kinümek	genişlemek	III, 396	Miktar/Ölçüm
kiriğ	geniş	III, 358	Miktar/Ölçüm
kiriş	kiriş, yay kirişi, yay	I, 198, II, 83; III, 215	Geometri
kolaç	kulaç	I, 358	Miktar/Ölçüm
koş	çift	I, 35; III, 126	Miktar/Ölçüm
koy yılı	koyunyılı; Türkler'in on ikili yıllarından biri,	I, 346; III, 142	Zaman
köç	saat, an, müddet	I, 321	Zaman
köp	çok, bütün, hep; (saç ve ağaç hakkında) gür, sık	I, 319; II, 328	Kültürel Ölçüm İfadeleri
kuçak	kucak	I, 382	Miktar/Ölçüm
kuçam	kucak	I, 398	Miktar/Ölçüm
kulaç	kulaç	I, 358	Miktar/Ölçüm

kırı	bir şeyin etrafı	I, 127, 324	Geometri
kuyaş	şiddetli sıcaklığın ısı ve güneş vurmasının şiddeti,	I, 155; 353; II, 337; III, 172	Miktar/Ölçüm
kün	gün, güneş, gündüz	I, 69, 70, 72, 82, 100, 124, 165, 202, 245, 288, 320, 331, 340, 423, 515; II, 5, 9, 14, 97, 125, 128, 140, 143, 157, 163, 170, 172, 232, 293, 303, 304, 311, 313, 335; III, 52, 63, 77, 83, 86, 128, 167, 169, 182, 190, 247, 258, 267, 333	Zaman
künlük	gün hesabıyla yapılan iş, gündelik	I, 480	Muhasebe
küp	küp	I, 147, 154, 209; III, 119, 246, 253	Geometri
mançu	sanat sahibine verilen ücret; başka ücrete denilmez.	I, 418	Muhasebe
neçe	kaç	III, 220	Miktar/Ölçüm
nek yılı	Türkler'in on ikili yıllarından biri, timsah yılı,	I, 346; III, 156	Zaman
ogur	vakit, zaman	I, 33, 53, 136, 273, 294; II, 68, 321, 322, 362; III, 55, 317	Zaman
ok	paylar ve toprak hisseleri üzerine üleşmek için atılan ok, çekilen kura, mirasta düşen pay	I, 37, 48	Muhasebe
oktam	bir ok atımı (yer)	I, 107	Kültürel Ölçüm İfadeleri
on	sayıda on	I, 49, 69, 219	Sayılar
onunç	sayıda onuncu	I, 132, 133; III, 449, 450	Sıra Sayıları
ortu	orta	I, 124, 125	Yön
orum	bir defalık kesim, bir orum ot: bir kesim ot	I, 75	Kültürel Ölçüm İfadeleri
ottuz	otuz	I, 142	Sayılar
öd	zaman, vakit; mevsim, hava	I, 44, 330, 353; II, 77, 101; III, 125	Zaman
ökil	çok	I, 74	Miktar/Ölçüm
öklitmek	çoğaltmak	II, 366	İşlem
öklütmek	çoğaltmak, arttırmak	I, 264	İşlem
öküş	çok	I, 62, 89, 167, 233, 467, 477, 516; II, 156; III, 373, 374	Miktar/Ölçüm
öküşlenmek	çok saymak; çok sanmak	I, 303	Muhasebe
öpüm	bir yudum	I, 75	Kültürel Ölçüm İfadeleri
ötnü/ötünç	ödünç, borç	I, 130	Muhasebe
sagım	bir sağımlık	I, 397	Kültürel Ölçüm İfadeleri
saglık	sayılı olan her şey	I, 464	Muhasebe
sagu	ölçek	III, 225, 418	Miktar/Ölçüm
sagulamak	ölçeklemek, ölçekle ölçmek	III, 325	Miktar/Ölçüm
sağ	sağ	III, 154	Yön
sakış	sayma, sayış	III, 247	Muhasebe
sakmak	saymak	I, 85, 384	Muhasebe
san	sayı, sayma, addü itibar	III, 157, 429	Muhasebe
sanamak	saymak	III, 274	Muhasebe

sanmak	saymak, sayılmak; sanmak	I, 68; II, 28	Muhasebe
satıg	satış	I, 374	Muhasebe
sıçgan yılı	Türkler'in onikili yıllarından biri	I, 345, 438	Zaman
sekkiz	sayıda sekiz	I, 365	Sayılar
sekiz on	sayıda seksen	I, 437	Sayılar
seksün	sayıda seksen	I, 437	Sayılar
sıçgan yılı	Türklerin onikili yıllarından biri	I, 345, 438	Zaman
sık	az	III, 130	Miktar/Ölçüm
sın	uzunluk ve boy	III, 138	Miktar/Ölçüm
sol	sol	I, 72	Yön
sonuk	sonuncu	III, 107	Sıra Sayıları
sürilemek	kur'a çekmek	III, 443, 444, 446	Olasılık/İstatistik
tada	göz erimi mesafe, gözün ulaşabileceği on adımlık mesafe	III, 220	Kültürel Ölçüm İfadeleri
takagu yılı	Türklerin on ikili yıllarından biri	I, 346, 447	Zaman
tapı	ne uzun ne kısa, orta	III, 216	Miktar/Ölçüm
tawışgan yılı	Türklerin on ikili yıllarından biri	I, 346, 513	Zaman
tata	on adımdan görülebilecek yer parçası,	III, 220	Kültürel ölçüm İfadeleri
telim	çok, pek çok, bol, fazla, daima, hep, pek	I, 44, 73, 110, 132, 156, 157, 166, 167, 200, 235, 249, 255, 397, 427, 467, 514, 515, 520, 521, 522, 523; II, 38, 179, 241, 260, 315, 342; III, 20, 52, 159, 194, 297, 311, 323, 404	Miktar/Ölçüm
ten	denk, ögür, akran	III, 355	Denklem
tengermek	iki şeyi birbirine denkleme, denkleştirmek	III, 398	Denklem
tengeşmek	denkleşmek, iki şey birbirine denk olmak	III, 393	Denklem
tenğ	imkân, fırsat, sıra	II, 103; III, 355	Olasılık/İstatistik
tenlemek	İki şeyi birbirine denkleme, denk etmek, denkleştirmek	I, 427, III, 403	Denklem
tew	al, hile, aldatma	I, 332	Olasılık/İstatistik
tikü	parça (tike/tike); bir tikü et bir parça et	III, 229	Kesir
tilim	dilim, boyuna kesilmiş veya yarılmış her şey,	I, 397	Kesir
tizig (tizik)	sıra, saf, dizi	I, 214, 387	Sıra Sayıları
tokuz	sayıda dokuz	III, 127	Sayılar
tokuz on	sayıda doksan	I, 437	Sayılar
tonuz yılı	Türklerin on ikili yıllarından biri	I, 346, 363	Zaman
tört	sayıda dört	I, 132, 341; III, 449	Sayılar
törtgül (törtgil)	dört köşeli, murabba	III, 417	Geometri
törtünç	sayıda dördüncü	I, 132; III, 449	Sıra Sayıları
tun	İlk	III, 137	Sıra Sayıları

turbun	araştırma, ölçme, kıyas etme	I, 435	Miktar/Ölçüm
turk	bir cismin uzunluğu, boyu	I, 349	Miktar/Ölçüm
turklamak	ölçmek	III, 445	Miktar/Ölçüm
turplamak	örneğini yapmak, ölçümlemek	III, 443	Miktar/Ölçüm
turum	bir adam boyu	I, 396	Kültürel Ölçüm İfadeleri
tuş	denk, ögür, benzer	III, 125	Denklem
tükel	tamamen, büsbütün	I, 60, 214, 456; II, 24, 223, 228; III, 147	Kesir
tümen ming	bin kere bin	I, 402	Sayılar
tüzlinmek	düzelmek, müsavileşmek	I, 349	Denklem
ud yılı	Türklerin on ikili yıllarından biri	I, 45, 346	Zaman
urmak	kurmak, germek, toplamak; himaye etmek	II, 7, 8, 37, 59, 61, 65, 66, 67, 83, 198; III, 62	İşlem
uruglug (altun)	para olarak kesilmiş, urulmuş (altın)	I, 147	Muhasebe
uzak	uzamış olan, uzun; uzun (süre)	I, 66, 380	Miktar/Ölçüm
uzun	uzun olan her şey, uzun	I, 77, 448; II, 11; 78; III, 36, 89, 121	Miktar/Ölçüm
üç	sayıda üç	I, 35; II, 283	Sayılar
üçgil	müselles, üçgen, üç köşeli şey	I, 105	Geometri
üçgül	müselles, üçgen, üç köşeli şey	I, 105	Geometri
üçlenmek	üç olmak, üçlenmek	I, 256	İşlem
üçünç	sayıda üçüncü	I, 131; III, 448	Sıra Sayıları
üdreğ	artan, az iken artan şey	I, 103	İşlem
üdreşmek	artmak	I, 232	İşlem
ügüm	bir yığın	I, 232	Kültürel Ölçüm İfadeleri
ügün	yığın; ügün toprak birikmiş toprak,	37*	Kültürel Ölçüm İfadeleri
ükil	Kıpçak lehçesinde çok; ükil kişi, çok kişi,	35*	Miktar/Ölçüm
üküş	çok; üküş sevinç çok sevinç,	29*	Miktar/Ölçüm
üleşmek	paylaşmak, üleşmek	I, 189	İşlem
ületmek	paylaştırmak, dağıtmak	I, 214	İşlem
ülgü	ölçü	65*	Miktar/Ölçüm
ülüş	pay, halk arasında taksim, hisse	I, 62	Kesir
ülüg/ülüş	pay, nasip, hisse	I, 62, 72	Kesir
ülüglüg	üleştirilmiş, pay edilmiş, dağıtılmış	I, 511	Kesir
ülük	pay, nasip, hisse	I, 62, 72	Kesir
üstelmek	artmak, çoğalmak, artırılmak	I, 246	İşlem
xumaru	miras	I, 445; III, 440	Muhasebe
yakın	yakın	III, 22	Miktar/Ölçüm
yaraglıg	mümkün	III, 49	Olasılık/İstatistik
yarım	nesnenin yarısı, yarım; her şeyden alınan tek parça	III, 19	Kesir
yarma	boylamasına ikiye ayrılan şey	III, 34	Kesir

yarmak	para	I, 20, 22, 35, 75, 130, 131, 142,143, 168, 175, 180, 214, 219, 223, 242, 281, 297, 298, 303, 321, 322, 334, 341, 377, 397, 398, 402; II, 22, 39, 41, 44, 51, 62, 66, 67, 78, 92, 122,127, 131, 103, 229, 237, 249, 250, 260; III, 3, 43, 67, 80, 84, 94, 121	Muhasebe
yarşı/yarışı	bir şeyi yarıya bölen kimse; bir şeyin yarısı, yarı yarıya ortak	III, 32	Kesir
yarşım	at yarışı yeri kadar bir yer	III, 47	Kültürel Ölçüm İfadeleri
yartmak	para	III, 432	Muhasebe
yenik	her şeyin hafifi, hafif	III,18	Miktar/Ölçüm
yeti	sayıda yedi	III, 227	Sayılar
yetiz	Enli, dar olmayan	III, 10	Miktar/Ölçüm
yetizlik	genişlik, bir şeyin eni	III, 52	Miktar/Ölçüm
yetti	sayıda yedi	III, 27	Sayılar
yığaç	fersah, (uzunluk birimi)	I, 14, 18, 152, 174, 198, 219, 244, 249, 251, 254, 260, 263, 271, 283, 290, 294, 297, 312, 319, 439, 485, 502, 503, 505, 511; II, 20, 24, 29, 37, 69, 70, 80, 85, 91, 101, 122	Miktar/Ölçüm
yıl	yıl, sene	I, 345, 346, 349, 447, 513; II, 118, 331; III, 5, 7, 69,76, 131, 162	Zaman
yılan yılı	Türkler'in on ikili yıllarından biri	I, 346; III, 30	Zaman
yırak	uzak, irak	I, 97, 309, 456; III, 28, 29	Miktar/Ölçüm
yıraklık	uzaklık, iraklık	III, 51	Miktar/Ölçüm
yigirme	sayıda yirmi	III, 48	Sayılar
yigirmi	sayıda yirmi	III, 48	Sayılar
yigirmiş	sayıda yirminci	I, 132; III, 449	Sıra Sayıları
yogun	iri, hantal	III, 29	Miktar/Ölçüm
yugrum	Bir defada yoğrulacak kadar olan,bir yugrum un bir defada yoğurulacak ölçüde un	368*	Kültürel Ölçüm İfadeleri
yumdarmak	toplamak	III, 98	İşlem
yumgı	toplu, çok	III, 35	Miktar/Ölçüm
yund yılı	Türklerin on ikili yıllarından biri	I, 346; III, 7	Zaman
yügmek	toplamak	II, 243	İşlem
yüz	sayıda yüz	I, 80	Sayılar

Tabloda listelenen terimlerin *Divânü Lüğati't-Türk'te* nasıl geçtiğini birkaç örnekle inceleyelim. “*Bizinğ anda bir çart algumuz bar.*⁸³” (Bizim onda bir parça alacağımız var.) cümlesinde iki matematiksel terim yer almaktadır. Parça anlamındaki “çart” kelimesi *Kesir* kategorisinde ve alacak anlamındaki “algu” kelimesi ise *Muhasebe* kategorisinde sınıflandırılmıştır. Her iki kelime de günümüzde kullanılmamaktadır.

“*Ol çıgayka yarmak ületti.*⁸⁴” (O yoksullara para ületirdi.) cümlesinde de “yarmak” ve “ületmek” olmak üzere iki terim yer almaktadır. Para anlamındaki “yarmak” *Muhasebe* kategorisinde ve paylaşmak, dağıtmak anlamındaki “ületmek” ise *İşlem* kategorisinde yer almaktadır. Ületmek kelimesi küçük bir ses değişikliği ile “üleştirilmek” şeklinde günümüzde de kullanılmaktadır.

⁸³ Atalay, *Divânü Lüğati't-Türk*, 1/341.

⁸⁴ Atalay, *Divânü Lüğati't-Türk*, 1/214.

“*Bir bıçım kagun*⁸⁵” (Bir dilim kavun) ifadesindeki “bıçım” kelimesi bir dilim, bir kesim anlamındadır ve *Kültürel Ölçüm İfadeleri* kategorisindedir. Benzer şekilde “*Bir öpüm mün.*” (Bir yudum çorba) ifadesinde yer alan “öpüm” kelimesi yudum anlamındadır ve ölçüm belirten bir kültürel ifadedir.

“*Bu böz eni nece?*⁸⁶” (Bu bezin eni ne kadar?) cümlesinde geçen “en” kelimesi günümüzde de aynı şekilde kullanılmaktadır ve *Geometri* kategorisindedir.

“*Ol bir nenğni birge tenğerti*⁸⁷” (O iki şey arasını veya bir şeyi bir şeye denkleştirdi.) ifadesinde yer alan “tengermek” iki şeyi birbirine denkleme, denkleştirmek anlamındadır ve *Denklemler* kategorisindedir. Günümüzdeki kullanımını anımsatsa da büyük ölçüde ses değişimine uğramıştır.

*Dîvânü Lugâti 't-Türk'*te yer alan matematiksel terimlerden bazıları günümüze ulaşamamış ve güncel olarak kullanılmamaktadır. Bazıları küçük ses değişimleri ile bazıları ise büyük değişimlerle de olsa günümüze ulaşmayı başarmıştır. “en, yüz, yıl, yarım, sekiz, kırk, bir, beş, ay” gibi birçok terim hiçbir değişikliğe uğramadan günümüzde de aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, *Dîvânü Lugâti 't-Türk'*te yer alan matematiksel terimlerin tespit edilip konularına göre sınıflamasının yapılmasından dolayı önem arz etmektedir. Tespit edilen 240 terimin, makale yazarları tarafından, matematiğin hangi dalı ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu dağılım Tablo 2’de görülebilmektedir.

Tablo 2 Matematiksel Terimlerin Konulara Göre Dağılımı

Konu	Frekans
Denklem	6
Geometri	17
İşlem	16
Kesir	14
Kültürel Ölçüm İfadeleri	20
Miktar/Ölçüm	72
Muhasebe	29
Olasılık/İstatistik	4
Sayılar	22
Sıra Sayıları	12
Yön	4
Zaman	24
Genel Toplam	240

En fazla Miktar/Ölçüm belirten matematiksel terim olduğu dikkat çekmektedir. Ardından Muhasebe, Sayılar ve Zaman kategorilerinde en çok terim yer almaktadır. Bunlar günlük hayatta da sıklıkla kullanılan konular olduğu için beklenen bir durumdur. Denklem, Yön ve Olasılık/İstatistik alanlarında en az sayıda terimin bulunması diğer önemli bir husustur.

Dönemin yüksek matematiğine dair terimlere rastlanmamaktadır. Özellikle ikinci ve üçüncü dereceden denklemler, alan ve hacim hesabı, trigonometri terimleri eserde yer almamaktadır. Bu durum yukarıda değinildiği üzere dönemin bilim dilinin Arapça olması nedeni ile ilgili terminolojinin Arapça olması ve eserin en büyük iddiasının yalnızca Türkçe kelimeler ihtiva etmesi ile açıklanabilir. Ayrıca, Kaşgarlı Mahmut’un bir matematik uzmanı olmaması ya da yüksek matematik kavramlarının halkın dilinde yer edinmemiş olması da bu durumu açıklayabilir. Bununla birlikte sözlükte geçen ve matematiksel kavramlar ile ilişkilendirilebilecek olan 240 kelimenin varlığı gündelik dilin matematikle ilişkisini

⁸⁵ Atalay, *Dîvânü Lugâti 't-Türk*, 1/395.

⁸⁶ Atalay, *Dîvânü Lugâti 't-Türk*, 1/49.

⁸⁷ Atalay, *Dîvânü Lugâti 't-Türk*, 3/398.

göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum, istenildiğinde matematiksel kavramların Türkçe ile ifade edilebilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın ulaştığı bir başka önemli sonuç *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te yer alan ve dönemin kültürünü yansıtan ifadelerin tespitidir. İlgili bağlamda yirmi terim Kültürel Ölçüm İfadeleri kategorisinde sınıflandırılmıştır. Sözü edilen kelimeler günümüzde matematiksel terim olarak kullanılmasa da dönemin özellikle nicelik ve ölçüm belirten kavramları olması açısından dikkate değerdir.

Makalenin *Dîvânü Lugâti't-Türk* hakkında yapılan birçok çalışma ile beraber alanda yapılacak araştırmalara katkı sunması umulmaktadır.

Kaynakça

- Akbulak, Özlem. “Dîvânü Lûgat-it-Türk'te Yer Şekillerine İlişkin Terimler”. *Turkish Studies* 9/6 (2014), 17–38. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6871>
- Akbulak, Özlem. “Dîvânü Lûgat-it-Türk'te Geçen Su İle İlgili Terimler Üzerine Bir İnceleme”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/9 (2015), 385–410. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.481>
- Apirov, Zekircan. “Kaşgarlı Mahmut'un 'Dîvânü Lügati't-Türk' Adlı Eserinde Müzik Terimleri”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 60 (2018), 309–312. <https://izlik.org/JA92KN26GS>
- Ay, Mustafa. *Dîvânü Lügati't-Türk'teki Bapların Söz Yapımı Bakımından İncelenmesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Aydemir, Adem. “Dîvânü Lügati't Türk'te Aşk ve Cinsellik Üzerine”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/2 (2012), 15–41.
- Aydemir, Adem. “Dîvânü Lügati't Türk'e Göre XI. Asırda Türk Evi”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/1 (2012), 15–48.
- Aydemir, Adem. “Kutadgu Bilig ve Dîvânü Lügati't Türk'te Kuşlar”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/1 (2013), 271–297.
- Aydemir, Adem. “Dîvânü Lügat-it-Türk'te 'Ağlamak' ve 'Gülmek'”. *International Journal of Language Academy* 2/1 (2014), 247–259.
- Aydemir, Adem. “Divanü Lügati't-Türk'te Meteorolojiye Dair Sözcükler”. *International Journal of Language Academy* 3/1 (2015), 250–264.
- Aydemir, Adem. “Divanü Lügati't-Türk'te Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma”. *Route Educational and Social Science Journal* 2/1 (2015), 226–240.
- Aydemir, Adem. “Divanü Lügati't Türk'te Böcek Adları Üzerine Bir İnceleme”. *Route Educational and Social Science Journal* 5/14 (2018), 683–692.
- Baykal, Pınar. *Dîvânü Lügati't-Türk'e Göre Türklerde Ordu (Savaş, At ve Teçhizat)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bayraktar, Mehmed. “Hucendî, Hâmid b. Hıdır”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bedirhan, Yaşar - Berna Karagözoğlu. “Divânü Lügati't-Türk'e Göre Selçuklu Türklerinde Giyim-Kuşam ve Süslenme Eşyaları”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/148 (2024), 1–11.
- Bilal, Metin. “Dîvânü Lügat-it-Türk'e Göre Türklerde Giyim Kuşam Kültürü”. *TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/19 (2018), 533–542. <http://dx.doi.org/10.16989/TİDSAD.1642>
- Batur, Zekeriya - Merve Bektaş. “Divânü Lügat'it Türk'te Çocuk Dünyası ve Çocuk Eğitimi”. *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/2 (2011), 247–262.
- Çakmak, Cihan. “Dîvânü Lügati't-Türk'te Zaman Kavramına Ait Söz Varlığı”. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2018), 81–100. <https://izlik.org/JA48UZ28DT>
- Çalışkan, Sema. *Dîvânü Lügati't-Türk'te Sıfatlar*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Çetin, Engin. “Divanü Lügati't Türk'teki Yiyecek İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2005), 185–200. <https://izlik.org/JA65FW53CN>
- Demirel, Ezgi. *Dîvânü Lügati't-Türk'te Söz Dizimi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Durukoğlu, Gökçen. *Dîvânü Lügati't-Türk'e Göre 11. Yüzyıl Türk Dili Grameri*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

- Düzgün, Dilaver. “Divânü Lügati't-Türk'te Sosyal Normları Karşılamanı Kavramlar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 35 (2007), 201–215.
- Düzgün, Dilaver - Bilgi Tomo. “Divânü Lügati't-Türk'te ‘Bilig’ Kavramı.” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 17 (2024), 38–45.
- Ekiz, Mehmet. “Divanu Lügati't-Türk'te Yer Alan Mimarî Terimler Üzerine”. *Turkish Studies* 7/4 (2012), 1681–1690. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3918>
- Emektar, Nalan. *Türk Felsefesinin Oluşum Sürecinde Kâşgarlı Mahmud ve Divânü Lügati't-Türk Adlı Eserinin Yeri – Felsefeyi Anadolu'da Yurtlandırmak Bağlamında Bir İnceleme*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Erdoğan, İsmail. “Divanu Lügati't-Türk'te Kadın ile İlgili Kavramlar”. *Dinî Araştırmalar* (Kadın Özel) (2016), 197–207. <https://doi.org/10.15745/da.267270>
- Eratalay, Sevdâ Özen. “Terzilik Terimleri Bağlamında Divan-ü Lûgat-it-Türk'te Alet Adları”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/3 (2019), 1769–1785. <https://izlik.org/JA39DB98SD>
- Erkoç, Hayrettin İhsan. “Divânü Lügati't-Türk'te Vahşî Hayvanlarla İlgili Kelimeler ve Terimler”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 23 (2015), 177–208. <https://izlik.org/JA32NS33AZ>
- Esin, Osman. “Divânü Lügati't Türk'ün Türk Kültürü Açısından Önemi ve Eserde Geçen Beslenme Kültürüyle İlgili Terimler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/75 (2020), 64–81.
- Fazlıoğlu, İhsan. “Hârizmî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Fortacı, Talha. “Kaşgarlı Mahmud'un ‘Divan-ı Lügati't Türk’ Adlı Eserinin Dinler Tarihi Perspektifinden Bir Kitiği”. *TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/8 (2016), 109–118. <http://dx.doi.org/10.16989/TIDSAD.186>
- Gömeç, Saadettin. “Divanu Lügati't-Türk'de Geçen Yer Adları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 28/46 (2009), 1–34.
- Gündüz Önal, Aysun - Mustafa Şenel. “Yer Adları (Toponimi) Açısından Divanü Lügati't-Türk”. *Karadeniz* 32 (2016), 64–74. <http://dx.doi.org/10.17498/kdeniz.279673>
- Kara, Hasan - Adnan Doğan Buldur. “Divânü Lügati't Türk'te Geçen Fiziki Coğrafya Terimleri.” *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi* 6/3 (2022), 321–335.
- Kara, Ömer Tuğrul - Mesut Gün. “Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler.” *International Journal of Language Academy* 2/4 (2014), 49–67. <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.181>
- Kaplan, Zeynep. *Divânü Lügati't-Türk'te Çocuk ve Çocuk Eğitimi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kırbaşoğlu Kılıç, Latife - Çağlar Yaprakgöl. “Divanu Lügati't Türk'te Eğitsel Değerler”. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi* 1/1 (2018), 39–58. <https://izlik.org/JA44LR83UN>
- Koç, İlknur. *Divânü Lügati't-Türk'teki Manzum Parçalar*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Köksel, Behiye. “Divânü Lügati't-Türk'te Yer Alan Efsaneler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/9 (2009), 262–269.
- Kösen, Muhammed Fettah. *Divânü Lügati't-Türk'te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Başkurtçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme*. Niğe: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Küçük, Murat. “Divânü Lügati't-Türk'te At ve Atçılık Terminolojisi”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2013), 140–169. <http://dx.doi.org/10.1501/MTAD.10.2013.1.8>

- Kükreler, Bilge Gizem. *11. Yüzyılda Kadına, Divânü Lügati't-Türk ve Kutadgu Bilig Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Bakış*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kyzy, Nadira Turdubai. *Dîvânü Lügati't-Türk'teki Coğrafi Terimlerin Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Semantik Açısından Karşılaştırması*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Maralbek, Yermukhamet - Koçak, Muhammet. "Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lügati't-Türk Adlı Eserinde Yer Alan Ölçü Birimleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 187-199.
- Nuhoğlu, Mehmet. "Sanat ve Sanat Terminolojisi Açısından Dîvânü Lügati't-Türk Üzerine Bir Değerlendirme". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 59 (2017), 85-303.
- Oturakçı, Nigâr. "Divanü Lügati't-Türk'teki Botanik Terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki Görünümleri". *Karadeniz* 4/13 (2012), 195-212. <https://izlik.org/JA36UX65BG>
- Omurbekova, Umsunai. *Divanu Lügati't-Türk Üzerine Türkiye'de ve Yurt Dışında Yapılmış Çalışmalar*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Özdarıcı, Öznur. "Dîvânü Lügat-it-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2011), 127-156. <https://izlik.org/JA84XU78KX>
- Özdemir, Düriye. *Dîvânü Lügati't-Türk'te Geçiş Dönemleri: Doğum-Evlenme-Ölüm*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Öztürk, Aral Gence. *Dîvânü Lügati't-Türk'te Yer Alan Atasözlerinin Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımına Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme*. Ankara: Başkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Sarıkaya, Mehmet Emin. "Türk Atasözlerindeki Sosyo-Dini Motifler; Dîvânü Lügati't-Türk Örneği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 744-757.
- Şenata, Nalan. *Divânü Lügati't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Soyuçok, Mehmet. "Kök Değerlerin Kökenleri: Bir Dîvânü Lügati't-Türk İncelemesi". *Folklor Akademi Dergisi* 5/1 (2022), 101-113. <https://doi.org/10.55666/folklor.1079659>
- Türktaş, Metin. "Divani) Lügatit- Türk'te Yer Alan ve XI. Yüzyılda Türkler Arasında Oynanan Oyunlar". *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 5 (1999), 61-65.
- Uçar, İlhan. "Divânü Lügatit-Türk'te Yer Alan Okçuluk Terimleri ve 'Yük - Yüj' Sözcüklerinin Kullanımı Üzerine". *The Journal of Academic Social Science Studies* 38 (2015), 85-90. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3026>
- Üzülmez, Eşref. *Divanü Lügati't-Türk'de Geçen İdari ve Askeri Kavramlar Üzerine Bir İnceleme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yaprakgöl, Çağlar. *Divanu Lügati't Türk'te Değerler*. Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yaran, Cafer Sadık. "Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk'ünde Erdem ve Bilgelik". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2008), 23-48. <https://izlik.org/JA59NE72KM>
- Yıldız Altın, Kübra. "İşlevleri Açısından Türk Kültüründe Sağaltma: Divanü Lügat-it-Türk'ten Günümüze". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 7/16 (2019), 114-133. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.543729>
- Yılmaz, Nuran. "11. Yüzyıl Müslüman Türk Dünyasındaki Din Anlayışının Divanü Lügati't-Türk'teki Yansımaları". *Turkish Studies* 3/4 (2008), 1001-1035. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.399>
- Yılmaz, Remziye. *Kaşgarlı Mahmud'un Haritasına Göre Türk Dünyası*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.